

31. Дувин И.П. Дмитриевская волость Бердянского уезда Таврической губернии в её прошлом и настоящем. К полувековому юбилею ее существования / И.П. Дувин. – Симферополь, 1912. – 69 с.

32. Дувин И.П. Софиевская волость Бердянского уезда Таврической губернии. На память о 21 февраля 1913 года / И.П. Дувин. – Симферополь, 1914. – 54 с.

Пачев С.И. Болгары Северного Приазовья в таврической краеведческой литературе последней трети XIX – начала XX вв.

Освещаются краеведческие исследования, которые проводились в Таврической губернии в последней трети XIX – начале XX вв. Доказывается, что они содействовали накоплению фактического материала по истории, статистике, этнографии болгарских поселений Северного Приазовья.

Ключевые слова: болгары, Северное Приазовье, краеведение, статистика, этнография.

Pachev, S.I. Bulgarians of Northern Pryazov territory in the regional literature of Tavia in the last third of XIX – the beginning of XX century

The regional researches which were conducted in the Tavia province in the last third of XIX – beginning of XX century. It was proved, that they assisted the accumulation of actual material on history, statistics, ethnography of the Bulgarian settlements of Northern Pryazov territory.

Key words: Bulgarians, Northern Pryazov territory, study of local lore, statistics, ethnography.

УДК:930.1(477) «18/19»

Буряк Л.І.

Дослідження парубоцьких та дівочих громад як соціального інституту у контексті української історіографії (друга половина XIX – перша третина XX ст.)

Висвітлюється еволюція української історичної думки другої половини XIX – першої третини XX ст. щодо феномена парубоцьких та дівочих громад як соціального інституту. У контексті історично-фемінологічних досліджень аналізується спадковість ідей, їхній зв'язок з культурно-суспільними трансформаціями, впливами європейської науки.

Ключові слова: українська історіографія, історична фемінологія, етно-соціологічні дослідження, парубоцькі та дівочі громади.

Українська історіографія другої половини XIX – першої третини XX ст. є унікальним явищем, особливо з огляду на проблемно-концептуальне поле, багато з складових якого все ще перебувають поза увагою сучасних науковців. Історично-фемінологічний спектр тогочасних досліджень, орієнтованих на вивчення становища жінки у родині і суспільстві, її стосунків з оточуючим світом, є одним з тих, що потребує подальшого осмислення з метою реконструкції цілісності історіографічної спадщини.

Під впливом позитивістської філософії, відповідно до якої процеси у суспільстві зумовлювались біологічною детермінованістю, в українській історіографії, перш за все, дослідженнях етнографічно-етнологічного спектру намітилися тенденції щодо відмови від універсалізму стосовно вивчення минулого. Для істориків/етнографів, більш ніж для будь-яких інших дослідників, український етнос більше вже не міг сприйматися без його поділу на соціальні групи, жінок і чоловіків зокрема. Очевидними виявилися відмінності у соціальному статусі представників протилежних статей, їхніх функціональних ролях, які враховувались при вивченні багатовекторності історичного розвитку, його економічних, політичних, культурних, релігійних, психологічних складових.

Етнографічний матеріал виступав важливим ґрунтом для розуміння соціальної культури українського етносу, одним із базових чинників якої поставала система гендерних відносин. Парубоцькі та дівочі громади являли собою соціальний феномен, що був об'єктом давньої зацікавленості українських істориків. Кожен з них висловлював власне розуміння цього явища, неодмінно відображаючи специфіку стосунків між жіночою та чоловічою складовими українського соціуму на етапі їхнього вступу до дорослого життя, ставлення кожної з них одна до одної, а також до шлюбу, як

важливої соціальної інституції. З огляду на це, метою статті є дослідження української історичної думки другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст. щодо існування соціального інституту парубоцьких та дівочих громад, її еволюції та актуалізації в залежності від культурно-суспільних трансформацій, а також розвитку європейської гуманітарної науки.

Перша хвиля інтересу до парубоцьких громад, досвіток та вечорниць припала на середину 80-х – 90-ті роки ХІХ ст. (О. Маркевич, В. Бережковський, М. Сумцов, М. Чернишов) і збіглася з бурхливим розвитком етнографічних досліджень. Наступний етап позначився інтересом до цієї проблематики (В. Ястребов, М. Дикарев) у зв'язку з пошуканням етнологічно – антропологічних студій кінця ХІХ – початку ХХ ст., що було викликано появою культури і світогляду модерну, для яких головним значенням набував внутрішній світ людини. З новою силою зацікавленість цією проблематикою проявилась у 20-х рр. минулого століття. На цей раз вона була зумовлена формуванням історично-соціологічної школи М. Грушевського, його поверненням в Україну та розгортанням діяльності установа Академії наук.

Однією з перших публікацій, присвячених парубоцьким громадам, була невелика розвідка О. Маркевича у часописі «Киевская старина», де аналізувався історичний документ – указ Київської духовної консисторії від 1719 р., знайдений у сільській церкві на Полтавщині. У ньому відображалось ставлення духовенства до вечорниць як до «ненавистных гуляний», що супроводжувались «неисповедимыми безчиниями и мерзкими беззакониями», «блудными грехами», «девства растлениями», «беззаконным детей прижитием» [8, с. 178]. Указ визначав вечорницю як один з найтяжчих пороків, що буцімто викликав «неурожаи хлебные», «бездождевную сушь», «тяжкие болезни» тощо, вимагав від молоді замість них ходити до церкви та погрожував відлученням від неї у разі його невиконання. Зі свого боку О. Маркевич називав вечорницю «невинными собраниями, заменяющими молодежи все, что придумано для лиц других классов», тобто зібрання, бали, вечори [8, с. 177]. Щодо стосунків між представниками протилежних статей, то молодь, на думку науковця, не порушувала меж «невинного и дозволенного».

Стаття О. Маркевича викликала велику зацікавленість і привела до появи цілого ряду публікацій на цю тему, зокрема в «Киевской старине» розширюючи географію та зумовлюючи багатоваріантність інтерпретацій. Так, огляду цього явища на Поділлі присвятив свою етнографічну розвідку В. Боржковський (1887. Т. 17. № 8). Були описані також парубоцькі громади на Херсонщині (1901. Т. 74. № 7/8) та Полтавщині (1902. Т. 77. № 4). Та одне з найгрунтовніших досліджень належало професору Харківського університету М. Сумцову. Він безпосередньо пов'язував парубоцькі громади з «досветками и посиделками», розглядаючи їх як одну з форм розв'язання проблеми шлюбу в українському середовищі. На його думку, зібрання молоді були залишками «пробного шлюбу» – перехідної ланки від полігамії до моногамії. Романтизований ореол, на думку вченого, вони здобули завдяки творам мистецтва та літератури, серед яких були відома картина І. Рєпіна «Вечорниця», твори Г. Квітки-Основ'яненка, М. Гоголя, Т. Шевченка. Розглядаючи молодіжні громади та їхні зібрання як історичне явище з давнім корінням, дослідники всебічно проаналізували жіночу компоненту та її особливості у ритуальному сценарії вечорниць. М. Сумцов, наприклад, звернув увагу на більшу активність жіночої поло-

вини в їх організації: «в деятельном участии девушек в устройении вечерниц обнаруживается предприимчивый характер малорусской женщины... более предприимчивый, чем характер малороссов мужчин» [11, с. 424]. Вчений пояснював це прагматичним ставленням жіноцтва до шлюбу, зацікавленістю родини дівчини у її одруженні.

Розглядаючи питання у площині відносин «дівчина – парубок» «дівчина – родина», «дівчина – громада», історики у більшості випадків торкалися досить тонкої проблеми дівочої цнотливості. Обґрунтовуючи морально-етичні пріоритети, що домінували в українському суспільстві, М. Сумцов наголошував на тому, що батьки повинні були виховувати в дівчині прагнення суворого збереження недоторканості у дошлюбних відносинах. У протилежному випадку не лише сама дівчина піддавалась остракізму, а й її батькам загрожувало презирство з боку громади [14]. «Деревенская девушка, воспитанная на простых и трезвых понятиях о супружеской жизни, смотрит на жизнь трезвыми глазами и, сознавая в себе достаточно силы воли для предохранения себя от нравственного падения, не боится близко сходиться с парубком на вечерницах в зимнее время и не смущается в летнее время близостью купающегося нагого парубка», – писав М. Сумцов [11, с. 438].

Парубоцькі громади як інституції, що містять комбінацію двох соціальних елементів різних епох у розвитку подружніх стосунків, розглядалися М. Чернишовим. По-перше, на його думку, тут відбулися елементи пробного шлюбу з часів індивідуалізації взаємин між чоловіком і жінкою, а по-друге, елементи колективного – з епохи «комунального» шлюбу. Вчений стверджував, що процес гуртування молоді, яка досягла фізичної зрілості, розпочинався ще на первісних стадіях культури, і парубоцькі громади, котрі являють собою своєрідний пережиток «комунального» шлюбу, свідчать про те, що український етнос колись пережив цю стадію. «Парубоцтво как общественная группа уходит своими корнями во время, выходящее за пределы исторического прошлого», – наголошував він [12, с. 492]. М. Чернишов провів дослідження еволюційного поступу вечорниць, виокремлюючи у ньому декілька етапів. На першому етапі це була форма «комунального» шлюбу. Другий етап супроводжувався поширенням моногамії та зміною форм шлюбу. На третій, останній, стадії вечорниця перетворилася на «простое нравственное увеселение молодежи, доставляющее ей удобный случай для сближения и служба, таким образом, первой ступенью к браку» [12, с. 504].

Звернення В. Ястребова – херсонського етнографа і археолога – до соціального інституту «нежонатой молоді» відбулось наприкінці ХІХ ст., коли, як він сам зазначав, «вопрос об эволюции семьи и брака» був «подвергнут в науке новому пересмотру» [13, с. 110]. Наявні теорії на той момент виявилися застарілими, а отже велися пошуки нових історичних моделей вивчення історії сім'ї. Надаючи перевагу теоріям М. Чернишова, В. Ястребов стверджував, що у парубоцьких громадах було більше залишків первіснообщинних, аніж історичних форм життя. Він так само зазначав, що коло обов'язків дівчат у підготовці зібрань було значно ширшим порівняно з хлопцями. Саме дівчата за традицією виявляли головну ініціативу і доклали більше зусиль для їх організації, включаючи приготування вечері [13, с. 122].

У дослідженні В. Ястребова наводилися етнографічні матеріали, що надавали уявлення про відносини між представниками протилежних

статей, їхнє ставлення одне до одного, до одруження, дівочої честі тощо. Аналізувався широкий спектр учинків, що дозволяв скласти цілісну картину гендерних відносин в українському сільському середовищі. Якщо траплялись випадки порушення моральних патріархальних канонів, то захисником скривдженої дівчини переважно виступав батько, який вважав спочатку за необхідне «выбранить и побить пострадавшую», а потім подати скаргу до судових органів, аби «обольстителю женился на его дочери или вознаградил ее за бечестие деньгами» [13, с. 123-124].

М. Дикарев розглядав такі традиційні форми зібрань, як «вулиця», вечірниця, досвітки, в якості соціальних моделей, що виконували функцію «парування» молоді [15]. Антропологічний підхід, який залишався пріоритетним при розгляді цього явища, акцентуючи увагу на загальнолюдських ідеалах, сприяв розкриттю національних рис. Етнологічний вимір об'єкта дослідження надавав уявлення про ставлення до дівчини або жінки, сприйняття її як представниці протилежної статі, водночас розкриваючи ставлення жінки до чоловіка, його чеснот, у тому числі розуму та сили. Звертаючи особливу увагу на антропологічний компонент молодіжних зібрань, дослідник склав програму вивчення цього соціального феномена, яка містила 201 питання. На переконання М. Дикарева, «на вулиці і досвітках відбувається великий світовий процес полового підбору; тут виявляються ті чи інші національні або загальнолюдські ідеали; тут треба шукати розгадки існування тих чи інших рис національного типу і, між іншим, невідомої Чарльзу Дарвіну розумової переваги української жінки над мущиною» [3, с. 15]. М. Дикарев вважав, що, крім традиції молодіжних зібрань, яка засвідчувала саме таку розстановку на шаблях українського соціуму, її переконливо відображали фольклорні джерела, серед яких найбільш показовими він називав колядки з представленими в них партнерськими ідеалами – відбитками народної свідомості [16].

Отже, на початок ХХ ст. у дослідженні природи молодіжних громад в українській науковій думці сформувалися два напрями. Одні вчені вбачали в них спосіб встановлення молоддю шлюбних зв'язків (М. Сумцов, В. Ястребов, М. Чернишов, М. Дикарев). Інші (М. Зібер, М. Ковалевський, М. Грушевський), не відкидаючи цієї ідеї, наголошували передусім на зв'язках парубоцьких громад із цехами, братствами, військовими організаціями та їхніми функціями у суспільному житті.

Створення та очолення М. Грушевським історичних установ у структурі Академії наук після його повернення у 1924 р., мало рубіжне значення для українського історіографічного процесу. Завдяки ініціативам ученого, його теоретичному обґрунтуванню та організаційним діям відбулась актуалізація соціологічних досліджень, зближення з світовою гуманітарною наукою, в якій одним з пріоритетних напрямів стало вивчення людини. Великі переваги історико-соціологічного методу М. С. Грушевський оцінив, перебуваючи у Парижі у 1903 р., коли ознайомився з досягненнями французької соціологічної школи, зокрема працями Е. Дюркгейма та Л. Леві-Брюля. Захоплюючись теорією та дослідницькою методологією французької соціологічної школи, усвідомлюючи її актуальність, М. С. Грушевський ще під час еміграції доклав зусиль для створення Українського соціологічного інституту та організації при ньому Семінару примітивної культури. На їхньому ґрунті спочатку за кордоном, а потім по поверненню історика в Україну, розпочались і продовжувались етнологічні та антропологічні дослідження, до яких органічно була вписана

історично-фемінологічна компонента на засадах міждисциплінарного дослідницького напрямку. Основним методологічним орієнтиром стало відтворення цілісності історії людини і суспільства в їхній полівимірності. Вивчення українського буття як інституту соціальної дійсності передбачало, у першу чергу, звернення до структури суспільства, його інституцій, включаючи широкий спектр родинних зв'язків, стосунків між жінкою та чоловіком тощо. Поштовхом на цьому шляху в українському історіографічному процесі стала праця М. С. Грушевського «Початки громадянства», де він, виступаючи водночас у двох іпостасях – історика і соціолога, актуалізував історично-фемінологічні студії, спрямовуючи їх у соціологічно-етнологічну та антропологічну площину [1].

Праця М. Грушевського була першою спробою узагальнити з позицій українознавства здобутки «генетичної соціології», визначити її пріоритетні області та проаналізувати найбільш суттєві українські напрацювання, репрезентовані спадщиною М. Зібера, М. Сумцова, М. Чернишова, В. Охримовича, Ф. Вовка, В. Гнатюка та інших дослідників. При цьому наголос робився на зв'язку українських досліджень з західноєвропейськими. Поміж іншими М. Грушевський виокремлював працю М. Сумцова «Досвітки». Високо були оцінені дослідження М. Чернишова. Проте, найбільшим здобутком соціальної етнології М. Грушевський називав працю Ф. Вовка «Весільні обряди» [1, с. 304]. Віддаючи належне напрацюванням у соціальній етнології, історик, тим не менш, вважав, що цей науковий напрям в Україні своїми результатами значно поступався західному, а отже, висувалась задача подолати існуючий розрив і вивести українські етно-соціологічні дослідження на рівень європейської науки.

Ідеї М. Грушевського знайшли втілення й продовження у працях його послідовників, які об'єдналися навколо академічної науково-дослідної кафедри історії України. При кафедрі діяли Культурно-історична комісія, Комісія історичної пісенності, Кабінет примітивної культури, основним завданням яких було дослідження «примітивної культури» та її пережитків в Україні, студіювання української «соціальної преісторії» та народної творчості в соціологічному вимірі. Спільним органом став часопис «Первісне громадянство та його пережитки на Україні», що видавався упродовж 1926-1929 рр. Підзаголовок журналу «Примітивна культура та її пережитки на Україні, соціальна преісторія, народна творчість в соціологічному висвітленні» вказував на предмет досліджень.

Одним з пріоритетних напрямів, що розроблялися структурами ВУАН у контексті «соціальної преісторії», стало продовження вивчення феномена парубоцьких та дівочих громад у давньоукраїнському соціумі, специфіки дошлюбних відносин у молодіжному середовищі з урахуванням еволюції стосунків між представниками різних статевих та вікових груп. Публікації Ф. Савченка, В. Камінського, К. Копержинського, Н. Заглади були свідченням того, що в українській історіографії після деякої перерви було поновлено вивчення «генетичної соціології» на новому методологічному рівні та з використанням здобутків західної соціології.

У статті Ф. Савченка – історика з найближчого оточення М. Грушевського – досліджувались не лише чоловічі, а тепер вже й жіночі об'єднання. Актуалізуючи проблему чоловічих союзів як соціальної структури, властивої багатьом войовничим племенам, автор звернув увагу на «дівочі громади» в українській традиції, їхню природу, функції з огляду на еволюцію соціальних відносин. Інтерес дослідників до дівочих зібрань

виявився не менший, проте матеріалу про цей соціальний інститут було недостатньо.

Парубоцькі громади як соціальний феномен, пов'язаний з давньою українською традицією, Ф. Савченко переводив у площину історії виникнення запорізького козацтва. Ідея розгляду Запоріжжя «з його куренями, спільними вояцькими домами, з його сексуальною мораллю, засудженням родинного життя, вилучення жіночої половини» як різновиду парубоцької громади, належала М. С. Грушевському. Ф. Савченко інтерпретував чоловічі об'єднання як організації, що задовольняли три основні потреби молоді: статевий інстинкт парубання; удосконалення і підготовку до військових справ; зв'язок культового характеру з силами природи [10, с. 85, 87]. Подальші дослідження передбачали анкетування, обробку матеріалів, їх соціологічно-історичну та культурологічну аналітику. В 1927 р. на засіданні Кабінету примітивної культури Науково-дослідної кафедри історії України спільно з Культурно-історичною комісією та Комісією історичної пісенності ВУАН обговорювалась «Програма для збирання матеріалів, що вияснюють значіння парубоцьких та дівочьких громад на Україні» та була заслухана доповідь Ф. Савченка «Парубоцькі і дівочькі громади у різних європейських народів» [4, с. XXI].

Парубоцькі громади як окремі правовий інститут, специфіка якого полягала у поєднанні «інтимних елементів з елементами громадськими та фінансово-господарськими», стали об'єктом дослідження В. Камінського, проведеного ним у контексті академічних досліджень звичаєвого права [6, с. 88-106]. Його увага зверталась в основному на економічні та морально-етичні чинники, що визначали участь у парубоцькій громаді, в тому числі санкцію батьків, їхню матеріальну підтримку, взаємини між членами громади, стосунки з дівчатами.

В одному з останніх випусків журналу «Первісне громадянство та його пережитки на Україні» з'явилась публікація К. Копержинського, де висловлювався більш поширений у тогочасному суспільстві та близький до традиційного погляд на елементи соціальної структури у вигляді різностатевих об'єднань. На відміну від своїх попередників, які використовували матеріал досвіток і вечорниць для з'ясування історії дошлюбних стосунків, К. Копержинський, вважаючи такий підхід обмеженим, заявляв про своє прагнення поставити це соціальне явище «на той природний ґрунт, що на ньому воно бутувало й почасти бутує зараз у селянському житті» [7, с. 36]. З цих позицій він підійшов до розгляду «дівочьких громад», наголошуючи, що у попередніх працях вони залишалися в тіні.

Узагальнюючи та підсумовуючи попередні дослідження, К. Копержинський зробив спробу перевести їх у дещо іншу площину. Він піддав критиці теорії, які інтерпретували досвітки й вечорниці з позицій міжстатевих стосунків, доводячи, що домінуючим елементом у них «виявляється праця членів громади» та «продукційна функція». «Захоплення теоріями про історію шлюбу, – писав учений, – спонукало дослідників до того, щоб конче пристосувати нові досягнення до українського матеріалу. Зміст соціального життя внаслідок цього, як у етнографічних описах, так і в дослідках, вирисувався в трохи обмеженій формі» [7, с. 36]. К. Копержинський пропонував розглядати дівочі громади як зібрання, де молоді дівчата виконували працю під наглядом старшої жінки – «отаманші» або «досвітчаної матері». Зазначалось, що ці об'єднання мали слабшу організацію порівняно з чоловічими громадами і нагадували скоріше «жіноче братство», що

мало на меті «допомагати словом, порадою і співчуттям у важкі хвилини й тим полегшувати незавидну дівочу долю» [7, с. 37].

Дослідження К. Копержинського являло своєрідний синтез попередніх теорій з новими підходами до вивчення громадських об'єднань молоді. Хоча господарському фактору в діяльності громад віддавався пріоритет, утім, зазначалось, що на спільних зібраннях між молоддю встановлювались близькі стосунки, які розглядались як крок до майбутніх шлюбів.

Загальний спектр тодішніх академічних видань, присвячених гендерним проблемам, поповнився дослідженнями Н. Заглади [18]. Її етнографічні спостереження на Поліссі у 1926–1927 рр. відкрили цікаву інституцію, до того невідому науці, – так звані «вечурки», на які дівчата і хлопці збиралися починаючи навіть з десятирічного віку, при чому самі батьки були зацікавлені в участі дітей, передусім дівчат, у таких зібраннях [19]. Під час їх підготовки більшість роботи виконували дівчата, хлопці ж майже не мали обов'язків, окрім, як прийти на забаву. Авторка зазначала, що головною метою раннього відсепакування дітей від батьків була турбота про подальший розвиток їхніх «фізичних та інтелектуальних сил, поглиблення досвіду й практичних знань, потрібних для майбутньої діяльності в дорослому віці» [5, с. 27]. Дослідження Н. Заглади доповнювали загальну картину українського соціуму, позбавляючи її стереотипів, репрезентуючи нові нюанси в родинних відносинах, зокрема підкреслюючи прагматизм у ставленні дорослих до одруження своїх дітей, насамперед дівчат. Матеріал мав неординарний характер, особливо з огляду на загальну суспільно-політичну ситуацію, що склалась в Україні, коли дедалі більше поширювалися більшовицькі настанови про партійно-класовий підхід та відповідне трактування історично-культурного розвитку.

Загальні висновки, зроблені вченими, зводились до того, що громади були давнім соціально-побутовим інститутом, який своїм корінням сягав «передісторичної» доби. Це явище було поширене серед різних народів і не вважається виключно українським феноменом. Союзи неорудженої молоді, являли собою підготовчу стадію до шляху до одруження, а отже складались не з постійних, а з тимчасових членів. Вони були тісно пов'язані з усім спектром питань, що стосувались створення родини, ставлення до шлюбу та жінки зокрема. На цих організаціях лежали також певні соціальні функції (цехові, братські, вояцькі), хоча пріоритетною, на думку більшості дослідників, все ж таки залишалась підготовка молоді до одруження. Попри те, що вечорниці мали провокуючий до зближення протилежних статей характер, більшість етнографів все ж таки визнавали за ними пріоритет моральності [17]. Цієї ж точки зору дотримувались етнологи, що проводили дослідження під егідою ВУАН. Аналізуючи соціальну структуру давньої України, принципи зв'язків та стосунків як у цілому в суспільстві, так і між окремими членами громади, вони віддавали перевагу морально-етичним аспектам молодіжних зібрань. Загальна увага зверталась на відмінність у поведінці дівчат та юнаків, на більшу активність перших у підготовці до облаштування подружнього життя. Зазначалось, що представниці жіночої статі більше лякала перспектива залишитися самотніми, і саме вони проявляли підвищену ініціативу в організації спільних заходів.

Широкий спектр публікацій, присвячених чоловічим та жіночим об'єднанням, як традиційному соціальному інституту українського суспіль-

ства, свідчив про сталий інтерес вчених до проблематики, підтверджував спадковість наукових традицій. Попри те, що історично-фемінологічні студії не виокремилися у спеціальний дослідницький напрям, вони стали важливою складовою етно-соціологічних, історико-правових та культурологічних досліджень на етапі, коли, людина визнавалась, за висловом французького антрополога початку ХХ ст. Поля Ріве «найскладнішим предметом дослідження» [9, с.3]. Ці студії сприяли розширенню та поглибленню існуючих уявлень про жіночу природу у контексті давньої історії, доповнювали картину правового статусу жінки на різних етапах буття українського соціуму, вносили корективи у розуміння культури відносин між жінкою і чоловіком у повсякденному житті.

Список використаних джерел

1. Грушевський М. Початки громадянства (генетична соціологія). – Прага. – 1921. – 328 с.
2. Дикарев М. Збірки сільської молоді на Україні: 3 паперів М.Дикарева // Матеріали до українсько-руської етнології. – 1918. – Т. XVIII. – С.170-275.
3. Дикарев М. Програма до збирання відомостей про громади і збірки сільської молоді (вулицю, вечерниці, досвітки і складки): Посмертний твір // Матеріали до українсько-руської етнології. – 1900. – Т. III. – С. 1-27.
4. Діяльність Історичної секції ВУАН та зв'язаних з нею історичних установ Академії в 1927 р. // Записки Історично-філологічного відділу: Праці Історичної секції. 1928.
5. Заглада Н. Побут селянської дитини: Матеріали до етнології. – К. – 1929. – Т. 1. – 260 с.
6. Камінський В. Парубоцькі громади на Поділлі як звичаєво-правний інститут // Праці Комісії для вивчення звичаєвого права. Збірник соціально-економічного відділу ВУАН. – 1928. – Вип.2. – С. 88-106.
7. Копержинський К. Календар народної обрядовості новорічного циклу // Первісне громадянство та його пережитки на Україні. -1929. – №3. – С. 21-39.
8. Маркевич А. Мери против вечерниц и кулачных боев в Малороссии // Киевская старина. – 1884. – Т. 10. – № 9. – С. 177-180.
9. Ріве П. Вивчення людини (Антропологія) // Первісне громадянство та його пережитки на Україні. -1928. – № 1. – С.3-20.
10. Савченко Ф. Парубоцькі та дівочі громади на Україні // Первісне громадянство та його пережитки на Україні. – 1926. – № 3. – С.85-92.
11. Сумцов М.Ф. Досветки и посиделки // Киевская старина. – 1886. – Т. 14. – № 3. – С.421- 441.
12. Чернышев Н. Н. вопросу о «парубоцтве» как особой общественной группе // Киевская старина. – 1887. – Т. 19. – № 11. – С. 491- 505.
13. Ястребов В. Новые данные о союзах неженатой молодежи на юге России // Киевская старина. – 1896. – Т. 55. – № 10. – С.110-128.
14. Під час весілля на батьків такої дівчини надягали хомут, подавали їм їжу в надщербленому посуді, на воротах вивішували всілякі сумнівні речі, запинали рогожею димар, на даху встановлювали сани або колесо тощо.
15. Високо оцінюючи науково-творчу спадщину М. Дикарева, Ф.Вовк та В.Гнатюк вважали за необхідне надрукувати його праці, що не були оприлюднені за життя ученого (Дикарев М. Програма до збирання відомостей про громади і збірки сільської молоді (вулицю, вечерниці, досвітки і складки): Посмертний твір // Матеріали до українсько-руської етнології. 1900. Т. III; Збірки сільської молоді на Україні: 3 паперів М.Дикарева // Там само. 1918. Т. XVIII.

16. Висловлювання М. Дикарева щодо ментального пріоритету української жінки над чоловіком були близькі до матриархальної міфологеми галицького вченого В. Охримовича, створеної на етнографічно-фольклорному ґрунті. [Охримович В. Значение малорусских свадебных обрядов и песен в эволюции семьи // Этнографическое обозрение. – 1891. – Кн. IX. – С. 44-105].

17. Сучасна американська дослідниця Крістін Воробець, спростовуючи це твердження, зазначає, що хоча відсоток позашлюбних народжень у Київській губернії у ХІХ ст. був низький порівняно з західноєвропейськими нормами, все ж таки це було свідченням дошлюбних статевих стосунків, які становили соціальну проблему (Воробець К. Спокусниця чи цнотлива? Невпевне становище жінок у пореформеній українській селянській громаді // Гендерний підхід: історія, культура, суспільство. Львів, 2003. С. 70).

18. Н.Б. Заглада – етнолог, дійсний член Етнографічної комісії ВУАН, член Всеукраїнського етнографічного товариства. Працювала науковим співробітником Музею (Кабінету) антропології та етнології ім. Хв. Вовка, молодшим науковим співробітником Інституту матеріальної культури ВУАН. Н. Загладу було заарештовано у 1938 р. і страчено, а її праці вилучено з історіографічного процесу. Така сама доля спіткала науковий доробок К.Грушевської, яку було заарештовано того ж року і відправлено до таборів. Імена інших жінок-етнографів – Лідії Шульгіної, Євгенії (Ївги) Спаської, Софії Терещенко упродовж довгого часу залишалися практично невідомими.

19. Авторка переказувала народне повір'я, згідно з яким дівчина, що не ходить на «вечурки», не вийде заміж. К.Грушевська так само звертала увагу на те, що зимою, як випадє великий сніг, часом батько на плечах ніс свою доньку на «вечурки» (Грушевська К. З примітивної культури: Розвідки і доповіді. Київ, 1924. С. 86–87)

Буряк Л.И. Изучение молодежных союзов как социального института в контексте украинской историографии (вторая половина XIX – первая треть XX ст.)

Освещается эволюция украинской исторической мысли второй половины XIX – первой трети XX ст. относительно феномена молодежных союзов как социального института. В контексте исторически-феминологических исследований анализируется преемственность идей, их взаимосвязь с культурно-общественными трансформациями, влияниями европейской науки.

Ключевые слова: украинская историография, историческая феминология, этно-социологические исследования, молодежные союзы.

Buryak, L.I. Study of youth unions as a social institute in the context of Ukrainian historiography (the second part of the XIX-th – the first third of the XX-th century)

The article deals with the evolution of Ukrainian historical thoughts of the second part of the XIX-th – the first third of the XX-th century regarding the phenomena of youth unions as a social institute. The continuity of ideas, their connection with cultural-society transformation, European science influence are analyzed in the context of historical feminology.

Key words: Ukrainian historiography, historical feminology, ethno-sociological studies, youth unions.